



Maa melskeisellä mantereella

Risto Volanen: *Suomen synty ja kuohuva Eurooppa*. Otava 2017.

Kansallisen itsenäisyytemme juuri päättyneenä juhluvuonna ilmestyi useampia historiallistieteellisiä teoksia, joissa tarkastellaan Suomen ja suomalaisuuden syntyä, suomalaisuuden olemusta sekä sitä, mitä kehityspolkuja, jopa vaihtoehtoisia sellaisia, maallamme olisi voinut olla. Tällainen kirjallisuus sopi luontevasti juhluvuoden henkeen ja saattaa olla toisaalta merkki siitä, että kuohuvassa, nopeasti muuttuvassa ajassa tunnemme nyt tarvetta kansalliseen itsetutkiskeluun ja pohdintoihin siitä, millainen tulee olemaan asemamme tästä eteenpäin.

Risto Volanen tarkastelee suomalaisten itsenäisyyttä ja itsenäistymistä yleiseurooppalaisien muutosten ja mullistusten keskellä. Hän kartoittaa itsenäistymisen taustalla olevaa noin 130 vuoden mittaista kehitystarinaa, joka alkaa tässä katsannossa Ranskan vallankumouksesta ja päättyy Suomen tasavallan ensimmäisen presidentin valintaan heinäkuussa 1919. Näin tie Suomen kansallisesta kehityksestä itsenäistymiseen on tarkoitus kytkeä laajempaan yleiseurooppalaiseen kehitykseen ja siitä aiheutuneisiin moniin, murroksellisiin tapahtumiin.

Suomen synnyn sitominen yli 100 vuotta kestäneeseen yleiseurooppalaiseen kehitykseen on haastava ja vaativa tehtävä. Toi-

saalta on otettava huomioon kaiken aikaa tuon ajanjakson historiallinen viitekehys ja mietittävä, mitkä siinä ilmenneistä tekijöistä ovat vaikuttaneet eniten Suomen kohtaloon. Toisaalta on tarkasteltava myös Suomen omaa asemaa ja sitä, millaisia askeleita kansallisen tietoisuuden kehityksessä on tapahtunut sekä millaisia vaikutuksia ja lopputuloksia ne ovat saaneet aikaan.

Turustakin löytyi realisteja

Volanen on nähnyt kiitettävää vai- vaa rakentaakseen eurooppalaisesta kehitystai-paleesta kronologisen kokonaisuuden, jota hän on rytmittänyt ajallisiin paloihin tavalla, jossa on osin pyritty uudistamaan perinteistä ajanjaksollista hahmotusta. Esimerkkinä tästä voidaan mainita luku kymmenen, jossa tarkastellaan ajanjaksoa, joka alkaa Wilhelm II:n Saksan keisariudesta ja päättyy ensimmäisen maailmansodan kynnykselle. Lukujen pääotsikotkin ovat välillä populistisen iskeviä, silti erittäin tarkoituksenmukaisia: ”Euroopan konsertti, Suomi mukaan rytmiin 1815–1825”, ”Kohti laukauksia senaatin käytävässä ja Sarajevossa 1894–1914.” Samaa tyylä viljellään onnistuneesti muutamissa pienemmissäkin otsikoissa, joissa tulee vastaan sellaisia ilmauksia kuin ”Napoleonin viimeinen taisto”, ”Kauhia Oolannin sota alkaa” tai ”Suomesta kuuluu kummiä”.

Eurooppalainen kokonaistarina, joka alkaa Ranskan vallankumouksesta ja päättyy Versailles’n rauhan (1919) jälkitunnelmiin, on tuttu ja monelta kantilta tutkittu aihealue. Tuon vaiheen tarkasteluun olisi hyvin suotavaa löytää uusia-kin näkökulmia, ettei kaikki tuntuisi aiemmin jo todetun uudistetulta esitykseltä. Tässä on saatu aikaan onnistunutta tulosta ainakin siinä, että Ruotsia kuvataan 1700-luvulla vielä suurvallan elkein käyttäytyneenä pikkuvaltiona, joka ajautui umpikujaan Ranskan vallankumouksen seurauksista. Samaa uudistavaa henkeä voidaan löytää myös näkemyksestä, jonka-

mukaan Saksan ja Venäjän maailiskuussa 1918 eli ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheissa tekemä Brest-Litovskin erillisrauha olisi jo käytännössä ratkaisut punaisten vallankumousrytyn lopputuloksen Suomessa. Sopimuksessa mainittiin, että Venäjän ja venäläisen punakaartin joukkojen oli poistuttava Suomesta laivastoa ja merivoimia myöten. Näin meikäläiset punakaartit jäivät vaille tukea, joka olisi saattanut olla merkityksellinen ja ratkaiseva heidän kannaltaan.

Vastaa tulee muitakin kohtia ja toteamuksia, jotka mietityttävät myönteisellä tavalla. Volanen puhuu, ilmeisenä heijastumana kai aiemmin tutkittuun Turun romantiikkaan, niin sanotuista Turun realisteista, jotka olivat suomalaisten instituutioiden kärkimiehiä ja lukeiston johtoa, joukossa muiden muassa piispa Jacob Tengström. Turun realitit olisivat olleet eräänlaisia aikansa kriisijohtajia, jotka pyrkivät järjestämään asioita Suomen ja todennäköisesti myös itsensä hyväksi muuttuneessa tilanteessa, kun Venäjä oli vallannut Suomen Ruotsilta. Sama mietityttävä tunne tulee toteamuksesta, että jos Venäjän vallankumous olisi heti suurlakon kautta laukaissut punaisen vallankumouksen myös Suomessa, sillä olisi voinut olla menestystä. Maassamme ei ollut vielä tuolloin kunnan hallitusta, ja venäläinen sotaväki olisi pystynyt antamaan tukea aivan toisin panoksin kuin kaksi kuukautta myöhemmin.

Yhtä lailla ajatuksia herättävä on väite, jonka mukaan tsaari Nikolai I ei olisi enää halunnutkaan parantua vilustuessaan keväällä 1855. Volasen mukaan hän olisi väsynyt 30 vuotta kestäneeseen valehteluun ja imarteluun, jotka olisivat vieneet häneltä kyvyn tehdä ero valheen ja totuuden välillä. Tässä katsannossa Nikolais-ta olisi tullut lopulta oman tiukan ja itsevaltaisen hallintotapansa uhri. Ranskalainen marsalkka Ferdinand Foch puolestaan olisi tuskin osannut edes aavistaa, miten

oikeassa hän oli kaukokatseisessa toteamuksessaan Versailles’n rauhankonferenssissa 1919. Fochin mukaan kyseessä ei ollut rauha, vaan 20 vuoden aselepo. Foch osui naulan kantaan myös arvellessaan, että seuraavalla kerralla Ranskaan hyökätessään Saksa ei tekisi samoja virheitä kuin vuonna 1914.

Viisas ja vähemmän viisas kongressi

Kuten useimmissa poliittisen historian esityksissä, tässäkin esityksessä ”suuret miehet” päättävät ja johtavat. Heidän alaistensa ja tavallisen kansan tehtävänä on totella ja mukautua. Hallitsijat ovat monissa ristipaineissa punnitessaan uhkia ja mahdollisuuksia tilanteissa, joissa on aiheellista varmistaa myös oma selusta. Käsitellyn ajanjakson tiimellyksissä ystävävältio saattoi muuttua yhtäkkiä viholliseksi tai päinvastoin. Diplomatiata koetettiin harrastaan mahdollisuuksien rajoissa, mutta aina tämä ei ollut mahdollista. Varsinkin, jos sotaa pidettiin yksinkertaisesti parhaimpana toiminnallisena vaihtoehtona.

Diplomaattis-poliittiselta kannalta tarkasteltuna Wienin kongressi olikin samalla viisas kongressi, sillä Napoleonin mellastuksista huolimatta Ranskaa ei haluttu katkeroitaa rankaisevalla rauhalla. Kongressin jälkeen Euroopan ylle laskeutunut valvonnan ja pysähtyneisyyden aika tosin johti lopulta protestiliikehdintään 1830- ja 1840-luvulla. Mutta on helppo spekuloida, että Wienin kongressin periaatteiden hengessä toteutettu Versailles’n rauha (1919) olisi voinutkin olla jälkiseuraamuksiltaan ihan toinen, jos Saksaa ei olisi rangaistu rauhannehtojen muodossa.

Wienin kongressista ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä Pariisin rauhankonferenssista piirtyy kuva sukulaiskongresseina, koska molemmissa järjesteltiin Euroopan uusia oloja muuttuneissa tilanteissa. Ranskan keisariksi itsensä kruunauttanut Napoleon ja Saksan viimeiseksi keisariksi jää-

nyt Vilhelm II ovat myös mielenkiintoisessa vastaavuussuhteessa. Kumpikin tavoitteli johtamansa valtion ylivaltaa manner-Euroopassa ja haastoi merivalta Englannin, huonolla menestyksellä. Jälkikäteen on helppo todeta, että keisarivallan henki ei pyyhkiytynyt suinkaan Saksasta pois ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Volasen teoksen tarkasteluajankohdan ulkopuolelle jääneellä Hitlerillä oli viime kädessä samat tavoitteet kuin Napoleonilla ja Vilhelmillä.

Vaihteleva ”valtioviisaus”

Suomalaisista itsestään annetaan kirjassa huomionarvoisen kehitettyä ja muuttuva vaikutelma. Jonkinlainen ”valtioviisaus” olisi ollut vahvuutemme ainakin suurimman osan autonomian ajasta, sillä osimme toimia ja elää tsaareja suuressin ärsyttämättä 1800-luvun lopulle asti. Nikolai I:llä ei ollut aihetta valittaa suomalaisista. Johan Ludvig Runebergin (*Vänrikki Stoolin tarinat*) ja Fredrik Cygnaeuksen luoma nationalismi olivat eräänlaista kieli poskessa harjoitettua nationalismia, jossa ei rohkaistu separatismiin, vaan yleiseen rakkauteen isänmaata kohtaan. Jännitteet tulivat vasta myöhemmin, kun suomalaisten oma kansallinen itsetietoisuus alkoi vahvistua yhteiskunta- ja kulttuurikehityksen myötä. Siemenenä tälle Volanen pitää Helsingin ja Pietarin välille syntyneitä konflikteja Suomen sotaväen hallinnollisesta asemasta, jonka keisari Aleksanteri II ratkaisi vielä suomalaisten hyväksi. Asia jäi kuitenkin jäytämään vastapuolta. Aiheellista on myös muistaa, että suomalaisen ja venäläisen lehdistön välillä kärjistyi Suomen asemaa koskeva debatti. Venäläisiä ärsytti suomalaisten selvästi ilmenevä näkemys pitää maataan Venäjältä erillisenä valtiona. Tässä katsannossa olisi ollut Volasenkin mielestä vain ajan kysymys, milloin suomalaisten itsenäistymis- tahto ja Venäjän turvallisuuspolitiikka olisivat ajautuneet törmäyskurssille.

Itsenäistymisen jälkeiset välit-

tömät edesottamukset suomalaisen suunnalta tuntuvat jälkiviisaassa näkökulmassa taasen kaikkea muuta kuin valtioviisailta, joskin ne on ymmärrettävä ajallista taustaansa ja käytössä olleita tietoja vasten. Tuolloin tukeuduttiin avoimesti ensimmäisessä maailmansodassa jo käytännössä hävinneeseen Saksaan, jolta pyydettiin jopa hallitsijaa kuningaskunnaksi aiotulle Suomelle. Onnemme oli, että keisari Vilhelm II ei suostunut antamaan kuninkaaksi poikaansa, eikä Hessenin prinssi Karl Friedrich ollut halukas tehtävään enää sen jälkeen, kun Vilhelm II luopui itse marraskuussa 1918 kruunusta. Saksan luhistuminen, mutta myös havainnot siitä, miten nuivasti länsivallat suhtautuisivat Saksaan läheisissä suhteissa olevaan uuteen valtioon, saivat suomalaiset lopulta tajuaamaan sen, että tasavaltainen hallitusmuoto on parempi.

Kaiken kaikkiaan Suomen kansallinen kehittyminen limitetään eurooppalaiseen kehitystariinaan. Koska kirja on otsikoitu ”Suomen synty ja kuohuva Eurooppa” voisi olettaa, että kerronnan lähtökohtana olisi suomalaisten kansallisen kehityksen kuvaaminen, johon muut eurooppalaiset tapahtumat ja kehityskulut peilautuvat. Nyt tarkastelun kohteena on kuitenkin enimmäkseen yleiseurooppalainen kehityskertomus, jossa Suomi vilahtaa välillä kuin sivumainintoina. Näkökulman olisi voinut rakentaa ehkä enemmän Suomi-keskeiseksi, tai nimetä kirjan jotenkin toisin.

Ydinajatuksiltaan kirja välittää joka tapauksessa asiat hyvin osuvasti. Aleksanteri I:n toiminta vastasi suomalaisten tavoitteisiin kotimaisesta hallinnosta tarjoten samalla mahdollisuuden kansalliseen nousuun. Johan Vilhelm Snellmanin toiminta sai aikaan isänmaallisuuden sivistysliikkeen, jossa laajempi rahvas mielsi valtion vähitellen kuuluvaksi itselleen. Aleksanteri II:n toiminta mahdollisti puolestaan suomalaisten sivistyksellisen, taloudellisen ja poliittisen nousun. Kun tuo nousu

alkoi kehittyä itsenäisyystahdoksi, seurasi törmäys ja Aleksanteri III:n hallinnosta vähitellen alkanut yhtenäistämispolitiikka. Tämä huipentui sortokausina Nikolai II:n eli viimeiseksi jääneen tsaarin aikana. Läntisten suurvaltojen voitto ensimmäisessä maailmansodassa ja heidän ajamansa kansojen itsemääräämisoikeus ja sisäinen demokratia tarjosivat Suomelle tien tulla itsenäiseksi valtioksi lopulta tasavaltana.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historiaan erikoistunut freelancekriitikko ja -toimittaja.